

ΚΩΝ. Ι. ΚΙΤΣΟΥ

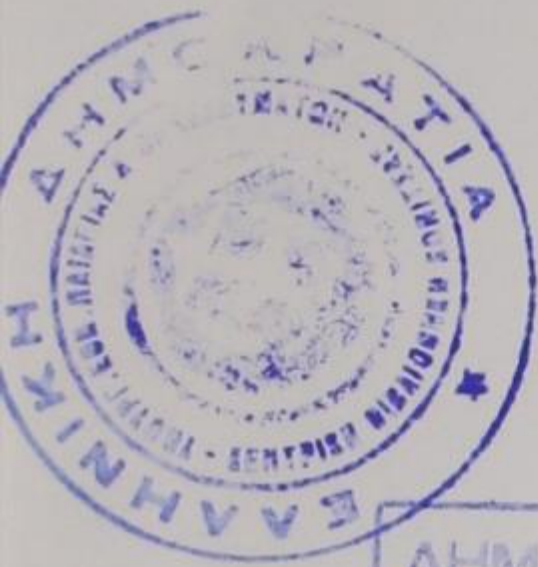
Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΖΩΣΙΜΑΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΒΕΛΛΑΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1993-94

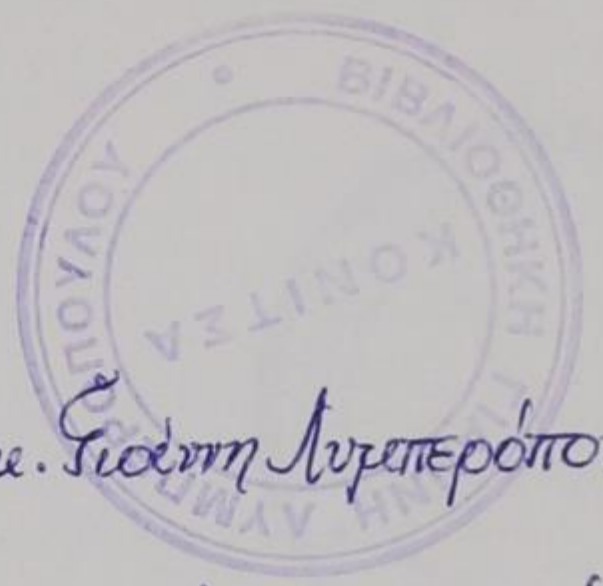

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1994

ΚΩΝ. Ι. ΚΙΤΣΟΥ

Δοκον κ. Γιάννη Λυπερόπουλο

Εξειδικευμένη προσφορά

[Handwritten signature]

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	
ΚΟΝΙΤΣΑΣ	
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	55883
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	4/9/2014
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.	

15/10/94 Κων. Κίτσος

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΖΩΣΙΜΑΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΒΕΛΛΑΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» 1993-94

Ο θεσμός περί της μορφώσεως των λειτουργών της δημοτικής εκπαίδευσως στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες έπαυσε να ισχύει από το έτος 1988. Τα μοναδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα μορφώσεως διδασκάλων και νηπιαγωγών στην Ήπειρο, η Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων και το Ιεροδιδασκαλείο και έπειτα Εκκλησιαστική Παιδαγωγική Ακαδημία Βελλάς, περιέρχονται πλέον στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσως. Η μόρφωση των διδασκάλων και νηπιαγωγών πραγματοποιείται πλέον στα Πανεπιστήμια με 4/ετή φοίτηση.

Στη σύντομη αυτή μελέτη θα αναφερθούν, κατ' αρχήν, μερικά εισαγωγικά ιστορικά στοιχεία, για να καταφανεί η αναγκαιότητα του θεσμού περί Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Θα ακολουθήσει ανάλυση του περιεχομένου του θεσμού και της προσφοράς του. Κατόπιν, θα παρουσιασθούν στοιχεία για το έργο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας και του Ιεροδιδασκαλείου και έπειτα Εκκλησιαστικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Βελλάς.

1. Εισαγωγικά ιστορικά στοιχεία

Οι κατά καιρούς ηγέτες των λαών, οι κοινωνικοί, πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες, που ενδιαφέρονται για τη λαϊκή παιδεία, καθώς και οι γονείς των παιδιών και εφήβων προσδίδουν ιδιαίτερη σημασία στη μόρφωση των διδασκάλων. Πιστεύουν ότι η δημοτική εκπαίδευση θέτει τα θεμέλια για περαιτέρω μόρφωση και εμπνέει βασικές αρχές ζωής. Πιστεύουν ακόμη ότι από το επίπεδο των γενικών και ειδικών γνώσεων και δεξιοτήτων και το ήθος των διδασκάλων εξαρτάται κατά πολύ η επίτευξη των στόχων της δημοτικής εκπαίδευσως.

Μεγάλοι παιδαγωγοί των αρχαίων, των μέσων και των νεότερων χρόνων σκιαγράφησαν τα κύρια προσόντα, που θα πρέπει να κατέχουν οι λειτουργοί της παιδείας. Η προσέγγιση, όμως, των οραμάτων των μεγάλων παιδαγωγών για τη μόρφωση των εκπαιδευτικών εξαρτάται από την εκπαιδευτική παράδοση, από τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, από

την ύπαρξη ή μη ανανεωτικών τάσεων και σκοπιμοτήτων, από την πολιτική βούληση, καθώς και από το ενδιαφέρον και τις αφομοιωτικές ικανότητες των εκπαιδευομένων με το εκάστοτε υιοθετούμενο σύστημα.

Οργανωμένα συστήματα μορφώσεως διδασκάλων συναντούμε μόνον από τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα, από την εποχή δηλαδή που καθιερώνεται σε ορισμένες χώρες, για κοινωνικούς, οικονομικούς και εθνικούς λόγους, ως υποχρεωτική, η δημοτική εκπαίδευση.

Στη χώρα μας και στις παροικίες των Ελλήνων του εξωτερικού συλλογικές προσπάθειες για την επιλογή μορφωμένων εκπαιδευτικών καταβάλλονται κυρίως κατά το δεύτερο ήμισυ του τελευταίου αιώνα της τουρκοκρατίας. Οι Κοινότητες, τα Δημαιορειακά Συμβούλια, οι Εκκλησιαστικές Ενορίες και οι γονείς προσλαμβάνουν ως εκπαιδευτικούς, κατά προτίμηση, τους αποφοίτους των Σχολών του Γένους, που ήκμαζαν στα Ιωάννινα, τη Σμύρνη, την Κων/πολη, το Βουκουρέστι, το Ιάσιο, τη Χίο, την Πάτμο, τις Κυδωνίες, τη Ζαγορά, το Μεσολόγγι, την Κεφαλληνία, το Άγιο Όρος. Τα εφόδια αυτών των διδασκάλων, στις καλύτερες των περιπτώσεων, ήσαν η θρησκευτική πίστη, η γλωσσική καλλιέργεια και κάποια γενική μόρφωση, χωρίς ακόμη να έχουν οι διδάσκαλοι αυτοί τις γνώσεις από ειδικά παιδαγωγικά μαθήματα, τις καλλιτεχνικές δεξιότητες και τις εμπειρίες από πρότυπα και άλλα σχολεία. Η προσφορά τους, όμως, υπήρξε σημαντική για την καλλιέργεια της εθνικής και χριστιανικής συνειδήσεως στο σκλαβωμένο Γένος.

Μετά την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και την εθνική αποκατάσταση καταβάλλονται σοβαρές προσπάθειες για την οργάνωση συστημάτων μορφώσεως διδασκάλων. Επί ένα και πλέον αιώνα, κυριαρχούν τα συστήματα μορφώσεως διδασκάλων στα τριτάξια, για μακρό χρονικό διάστημα, και στα μονοτάξια και πεντατάξια Διδασκαλεία για μια 10/ετία.

Αξίζει να αναφέρομε το πρώτο Διδασκαλείο στην Αίγινα (1828-1831) επί Καποδίστρια. Το Διδασκαλο-διδακτήριο στο Ναύπλιο (1834), που μεταφέρθηκε, αργότερα, στην Αθήνα (1836-1864). Τις Σχολές Θηλέων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας στην Αθήνα, την Κέρκυρα και την Πάτρα (1860, 1865). Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία στο Κεστοράτι Αργυροκάστρου (1873) και τα Ζαρίφεια στη Φιλιππούπολη (1873). Τα Τριτάξια Διδασκαλεία Αθηνών (1878), Τριπόλεως, Κερκύρας και Λαρίσης (1880, 1882). Το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς (1911). Τα Τριτάξια Διδασκαλεία Ιωαννίνων, Λαμίας, Θεσσαλονίκης, Σερρών, Δράμας, Κοζάνης, Καστοριάς, Τριπόλεως και Ηρακλείου (1914). Τα Μονοτάξια και τα Πεντατάξια Διδασκαλεία (1923, 1925), που αντικατέστησαν τα Τριτάξια Διδασκαλεία στις αυτές πόλεις.

Τα κύρια χαρακτηριστικά των Τριταξίων και Πενταταξίων Διδασκαλείων ήσαν τα εξής: Δέχονταν, ως μαθητές, κατόπιν εξετάσεων, τους αποφοίτους των Τριταξίων Ελληνικών ή Αστικών Σχολείων ή της πρώτης τάξεως των Τετραταξίων τότε Γυμνασίων, που είχαν ηλικία 13-14 ετών, για να φοιτήσουν σ' αυτά επί 3 ή 5 έτη αντίστοιχα. Δίδασκαν μαθήματα γενικής μορφώσεως, γλωσσικά και καλλιτεχνικών δεξιοτήτων και πολύ περιορισμένα παιδαγωγικά μαθήματα. Ασκούσαν τους σπουδαστές στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο και, αργότερα, στη διδακτική των πέντε σταδίων του Ερβάρτου. Οι Διευθυντές των, προερχόμενοι κυρίως από τη Μέση Εκπαίδευση, είχαν παρακολουθήσει, οι περισσότεροι, παιδαγωγικά μαθήματα σε εκπαιδευτικά ιδρύματα του εξωτερικού. Οι σπουδαστές, με την τριετή ή πενταετή συναναστροφή τους με το προσωπικό και τους μαθητές των προτύπων σχολείων, συνειδητοποιούσαν τον προορισμό τους, χάλκευαν τη διδασκαλική τους συνείδηση και με την αρετή της αγάπης στο λειτούργημά τους προσέφεραν, μετά την αποφοίτησή τους, ως διδάσκαλοι, πολύτιμες υπηρεσίες με πενιχρά μέσα και σε δύσκολους καιρούς.

Ο θεσμός, όμως, αυτός των Διδασκαλείων θεωρήθηκε αναχρονιστικός για τους εξής κυρίως λόγους: Ο προσανατολισμός των εφήβων από το 13ο ή το 14ο έτος της ηλικίας των στο διδασκαλικό επάγγελμα κρίθηκε πρώιμος, γιατί ούτε τα ειδικά επαγγελματικά διαφέροντα ούτε οι ειδικές ψυχικές ικανότητες ωριμάζουν στην ηλικία αυτή, ώστε η απόφαση για το ακολουθητέο επάγγελμα να στηρίζεται σε ασφαλή δεδομένα. Η παρεχόμενη γενική μόρφωση ήταν περιορισμένη και δεν μπορούσε να καλύψει, και λόγω της ηλικίας των τροφίμων και λόγω ελλείψεως επαρκούς διαθέσιμου χρόνου, τα πορίσματα των εξελισσόμενων, κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, ανθρωπολογικών και θετικών επιστημών. Η παιδαγωγική κατάρτιση ήταν, επίσης, πολύ περιορισμένη, τόσο από τους περιορισμούς του προγράμματος σπουδών όσο και από την έλλειψη ειδικευμένων στις επιστήμες της αγωγής καθηγητών κατά την περίοδο, μάλιστα, της δεύτερης και τρίτης δεκαετίας του αιώνα μας, κατά την οποία είχαν αρχίσει να διαδίδονται από τις προηγμένες χώρες αξιόλογα πορίσματα της ψυχολογίας και της παιδαγωγικής.

Με τις διαπιστώσεις αυτές θα μπορούσε να αξιολογήσει κανείς το έργο των Διδασκαλείων ως εξής: Εάν η σοφία του ανθρώπου σε κάθε δημιουργία ενέχει ως συνθετικά στοιχεία τη γνώση του αντικειμένου και την αρετή κατά τη διαδικασία της δημιουργίας, η παιδαγωγική σοφία του διδασκάλου οφείλει να περιλαμβάνει την εκσυγχρονισμένη επιστημονική και φιλοσοφική γνώση για τα βιολογικά, ψυχικά και κοινωνικά δεδομένα του παιδιού, για τον προορισμό του ανθρώπου επί της γης και για τη

μέθοδο αγωγής του και, ακόμη, την αρετή της ευσυνειδησίας στο παιδευτικό λειτούργημα με συναίσθηση χρέους και διάθεση προσφοράς. Τα Διδασκαλεία μπορούσαν, χωρίς αμφιβολία, να καλλιεργούν, σε ικανοποιητικό βαθμό, από τα δύο στοιχεία της παιδαγωγικής σοφίας, το στοιχείο της αρετής, το στοιχείο της ευσυνειδησίας στο λειτούργημα και της διαθέσεως για προσφορά. Εναπέμενε, όμως, περιορισμένο και ελλιπές το στοιχείο της γνώσεως του αντικειμένου. Γι αυτό, στις αρχές της δεκαετίας του 1930, είχε τεθεί το πρόβλημα να οργανωθεί, στο εγγύς μέλλον, σύστημα μορφώσεως διδασκάλων, που θα καλλιεργούσε στις ψυχές των σπουδαστών ταυτόχρονα και τα δύο στοιχεία της παιδαγωγικής σοφίας.

Από τα εισαγωγικά ιστορικά στοιχεία, που έχουν αναφερθεί, διαφαίνεται ότι τα συστήματα μορφώσεως διδασκάλων στις σχολές του Γένους και στα Διδασκαλεία είχαν ασφαλώς αδυναμίες και ελλείψεις, δικαιολογημένες, άλλωστε, για την εποχή τους, δημιουργήσαν, όμως, και παρακαταθήκες, που κληροδοτούν στα μελλοντικά συστήματα, την παρακαταθήκη της προσφοράς στο έθνος και την Χριστιανική Ορθοδοξία και την παρακαταθήκη της αρετής κατά τη διαδικασία της αγωγής.

2. Ο θεσμός των Παιδαγωγικών Ακαδημιών

Εκπαιδευτικοί λειτουργοί, που είχαν μεταβεί σε ξένες χώρες και κυρίως στη Γερμανία και είχαν σπουδάσει τη σύγχρονη τότε παιδαγωγική και τα συστήματα μορφώσεως εκπαιδευτικών, εισηγήθηκαν στους υπευθύνους της Πολιτείας, το 1933, νέο θεσμό για την εκπαίδευση διδασκάλων. Στην εισηγητική έκθεση του τότε Υπουργού Παιδείας Θεοδ. Τουρκοβασίλη, που συνόδευε το νομοσχέδιο περί καταργήσεως των Διδασκαλείων και ιδρύσεως διετούς φοιτήσεως Παιδαγωγικών Ακαδημιών, προβάλλονται οι εξής λόγοι, που συνηγορούσαν για τον νέο θεσμό:

α) Λόγοι κοινωνικοί, γιατί αξίωση του λαού είναι να ανέλθει το πνευματικό του επίπεδο και τούτο μπορεί να επιτευχθεί με την επιστημονικότερη μόρφωση των διδασκάλων.

β) Λόγοι ηθικο-ψυχολογικοί, γιατί, σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της ψυχολογίας, μόνον μετά τη συμπλήρωση του 17ου ή 18ου έτους της ηλικίας του, ο νέος είναι σε θέση να καθορίσει τις κλίσεις του και να εκλέξει το μελλοντικό του επάγγελμα.

γ) Λόγοι παιδαγωγικοί-μορφωτικοί, γιατί η αποπεράτωση του εξαταξίου Γυμνασίου διανοίγει ευρύτατους πνευματικούς ορίζοντες για το μέλλον του διδασκάλου, φέρει σε άμεση και πολυετή επαφή με τον κλασσικό πολιτισμό και τα υπέροχα εκπολιτιστικά έργα του, οξύνει το πνεύμα και ασκεί την ικανότητα για έρευνα.

δ) Λόγοι καλύτερης επιλογής των μελλόντων διδασκάλων, γιατί το έμψυχο υλικό των Παιδαγ. Ακαδημιών θα είναι πολύ ανώτερο ποιοτικώς από το έμψυχο υλικό, που φοιτά στα Διδασκαλεία.

Με βάση την εισηγητική αυτή έκθεση και τη σχετική συζήτηση στη Βουλή και τη Γερουσία ψηφίσθηκε ο Νόμος 5802 του 1933 (Φ.Ε.Κ. 286/29-9-1933) περί Παιδαγ. Ακαδημιών, ο οποίος στα άρθρα 1 και 11 ορίζει τα εξής: Άρθρο 1: Η μόρφωση των δημοδιδασκάλων, αμφοτέρων των φύλων, ορίζεται ως έπεται: η μεν γενική συντελείται εις το γυμνάσιον (6/ετές) ή το πρακτικόν λύκειον (6/ετές), η δε επαγγελματική εις διταξίους Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Άρθρον 11: Η λειτουργία των Παιδαγ. Ακαδημιών άρχεται από του σχολ. έτους 1934-35.

Με σχετικά Προεδρικά Διατάγματα, Νόμους και Υπουργικές Αποφάσεις, που ακολούθησαν (α) 29-11-1933, ΦΕΚ 369, β) 24-9-1934, ΦΕΚ 82, γ) Α.Ν. 953/1937, ΦΕΚ 469, δ) Α.Ν. 282/1936, ε) Ν.Δ. 2702/1953, στ) Δ/μα 24-11-1953, ζ) Αποφ. 62930/1956, η) Ν.Δ. 4379/1964, θ) Α.Ν. 842/1971 κ.ά.), ορίζονται οι έδρες των Παιδαγ. Ακαδημιών (Αθήνα, Ιωάννινα, Θεσσαλονίκη, Τρίπολη, Λαμία, Αλεξανδρούπολη, Ηράκλειο, Ρόδος, Μυτιλήνη, Φλώρινα, Πειραιάς) καθώς και τα μαθήματα και η σύνθεση του προσωπικού. Ρυθμίζονται θέματα λειτουργίας των Σχολών. Ιδρύονται τμήματα επιμορφώσεως αποφοίτων του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς και διδασκάλων από τη Βόρειο Ήπειρο και τμήματα μονοετούς φοιτήσεως Νηπιαγωγών. Αυξάνονται από δύο σε τρία τα έτη φοιτήσεως (1964). Καταργείται η τριετής φοίτηση στις Σχολές και επανέρχεται το σύστημα διετούς φοιτήσεως (1967), το οποίο ίσχυσε μέχρι παύσεως της λειτουργίας των Ακαδημιών το έτος 1988.

Για την οργάνωση του συστήματος μορφώσεως των διδασκάλων στις Ακαδημίες σημαντική υπήρξε η συμβολή του Γεωρ. Παλαιολόγου, του πρώτου Γενικού Διευθυντού της Μαρασλείου Παιδαγ. Ακαδημίας Αθηνών.

Τα διδαχθέντα μαθήματα διακρίνονταν σε τρεις κύκλους, τον κύκλο ψυχοπαιδαγωγικής καταρτίσεως, τον κύκλο της γενικής μορφώσεως και τον κύκλο αποκτήσεως δεξιοτήτων, με ωρολόγιο πρόγραμμα 32-36 ωρών την εβδομάδα και υποχρεωτική παρακολούθηση.

Ο κύκλος μαθημάτων ψυχοπαιδαγωγικής καταρτίσεως περιελάμβανε: γενική ψυχολογία, ψυχολογία του παιδιού, παιδαγωγική ψυχολογία, κατευθύνσεις ψυχολογίας, ψυχολογία ατομικών διαφορών, σωματολογία του παιδιού, κοινωνιολογία, στατιστική, εισαγωγή στη φιλοσοφία, ιστορία φιλοσοφίας, γενική παιδαγωγική, ιστορία της παιδείας, κατευθύνσεις της παιδαγωγικής, γενική και ειδική διδακτική, διδακτικές ασκήσεις, οργάνωση σχολικής ζωής, ειδική αγωγή, δίκαιο, σχολική νομοθεσία, σχολικό και

επαγγελματικό προσανατολισμό και άσκηση στο ψυχοπαιδαγωγικό εργαστήριο. Με τα μαθήματα αυτά οι σπουδαστές ε γνώριζαν το αντικείμενο, τον σκοπό και την μέθοδο της αγωγής.

Ο κύκλος μαθημάτων γενικής μορφώσεως περιελάμβανε: ελληνική λογοτεχνία, λαογραφία, ιστορία πολιτισμού, φυσικές επιστήμες, μαθηματικά, θρησκευτικά, γεωπονικά, υγιεινή, οικιακή οικονομία και ξένες γλώσσες. Με τον κύκλο αυτόν οι σπουδαστές μπορούσαν να συμπληρώσουν τη γενική μόρφωση, που είχαν από το εξαετές γυμνάσιο, να εμβαθύνουν περισσότερο σε βασικά κεφάλαια επιστημονικών γνώσεων και να συσχετίσουν σύγχρονα πορίσματα των επιστημών με τη διδακτέα ύλη στο δημοτικό σχολείο.

Ο κύκλος μαθημάτων αποκτήσεως δεξιοτήτων περιελάμβανε: γυμναστική, ιχνογραφία, καλλιγραφία, χειροτεχνία και μουσική. Με τον κύκλο αυτόν οι σπουδαστές ασκούσαν δεξιότητες, που ήδη είχαν αποκτήσει από το γυμνάσιο και οπλίζονταν με εμπειρίες και ικανότητες για τη διδασκαλία αντίστοιχων μαθημάτων στο δημοτικό σχολείο.

Οι διευθυντές και οι καθηγητές παιδαγωγικών μαθημάτων είχαν ευδόκιμη επαρκή εκπαιδευτική προϋπηρεσία και ειδικές ψυχοπαιδαγωγικές σπουδές σε πανεπιστήμια προηγμένων χωρών με βεβαιώσεις παρακολούθησεως μαθημάτων ή με πτυχία και διδακτορικά διπλώματα.

Οι καθηγητές των άλλων μαθημάτων είχαν, επίσης, ευδόκιμη προϋπηρεσία και τίτλους σπουδών σε ανώτατες ή ανώτερες σχολές.

Το διδακτικό προσωπικό των καταργηθέντων Διδασκαλείων είχε μεταταγεί στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και παρέμεινε μέχρι συνταξιοδοτήσεώς του με ευεργετικές συνέπειες για τη λειτουργία των Ακαδημιών.

Στα προσαρτημένα στις Ακαδημίες πρότυπα δημοτικά σχολεία υπηρετούσαν επιλεγμένοι διδάσκαλοι με αυξημένα προσόντα.

Για τη στέγαση των Ακαδημιών, η Πολιτεία διέθετε σημαντικά χρηματικά ποσά καθώς και για τη συντήρηση των διδακτηρίων και τις λειτουργικές δαπάνες.

Το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών ενίσχυε, από το έτος το 1952, τον θεσμό των Παιδαγ. Ακαδημιών παρέχοντας υποτροφίες σε εκπαιδευτικούς δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως για παιδαγωγικές σπουδές στο εξωτερικό. Οι υπότροφοι αυτοί επέστρεφαν στη χώρα μας με πτυχία και διδακτορικά διπλώματα και εκάλυπταν, επί 30 χρόνια, τις σοβαρές ανάγκες σε παιδαγωγικό προσωπικό.

Ο Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων διέθετε δωρεάν στους σπουδαστές, κατά τα τελευταία είκοσι έτη, επιστημονικά συγγράμματα, σχετικά με τα διδασκόμενα μαθήματα.

Η εφαρμογή του θεσμού των Παιδαγ. Ακαδημιών, επί 54 έτη, εξασφάλισε στη χώρα μας τον απαραίτητο αριθμό διδασκάλων και νηπιαγωγών για τις ανάγκες της δημοτικής εκπαίδευσης κατά τα 3/4 του αιώνα μας και τις δύο πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα. Ενεφύσησε σε δεκάδες χιλιάδες νέους παιδαγωγικά διαφέροντα και εκπαιδευτικό ήθος και προσέφερε σ' αυτούς μια αξιόλογη σταδιοδρομία και δυνατότητες περαιτέρω εξελίξεως. Εξασφάλισε, ακόμη, σε μεγάλα και μικρότερα αστικά κέντρα, όπου οι έδρες των Ακαδημιών, φωτεινές εστίες με πνευματική ακτινοβολία για την ευρύτερη παιδεία του λαού μας.

Ο χρόνος, όμως, των δύο ετών σπουδών δεν ήταν επαρκής, για να αναπτύσσονται με άνεση οι απαραίτητες εκπαιδευτικές δραστηριότητες με την αποδοτική διδασκαλία των πολλών μαθημάτων, που αναφέραμε, με τις γόνιμες διδακτικές ασκήσεις, με τη μύηση των σπουδαστών στην έρευνα και με την οργάνωση επωφελούς σχολικής ζωής. Γι αυτό, καθηγητές και σπουδαστές των Ακαδημιών διεκδικούσαν, επί δύο και πλέον δεκαετίες, μαζί με τους Διδασκαλικούς Συλλόγους και την Ομοσπονδία τους, την ανύψωση του επιπέδου σπουδών με περισσότερα έτη φοιτήσεως και με άλλες βασικές προϋποθέσεις.

Στην εξελικτική πορεία του θεσμού πρέπει να σημειωθεί, με ικανοποίηση, η βελτίωση, που πραγματοποιήθηκε το έτος 1964 (Ν. 4379/1964) με την αύξηση των ετών φοιτήσεως από δύο σε τρία. Η βελτίωση, όμως, αυτή καταργήθηκε το έτος 1967. Εάν η βελτίωση του θεσμού πραγματοποιούνταν στη δεκαετία του 1950, ή, ακόμη, εάν δεν είχε καταργηθεί το 1967, ή εάν επαναφερόταν σε ισχύ, έστω, και μετά την μεταπολίτευση το έτος 1974, θα έδιδε τη δυνατότητα ανετότερων και πλουσιότερων σπουδών. Θα παρείχε, ίσως, ακόμη, την ευκαιρία να εξασφαλισθούν, για μερικά χρόνια, χρήσιμες εμπειρίες και προϋποθέσεις για την προοδευτική, μετέπειτα, ανύψωση του συστήματος μορφώσεως διδασκάλων είτε με την ίδρυση ανεξάρτητων ανώτατων Σχολών 4/ετούς φοιτήσεως είτε με τη δημιουργία ειδικών παιδαγωγικών τμημάτων στα Πανεπιστήμια.

Το έτος 1982, με τον Νόμο 1268, ιδρύονται Παιδαγωγικά Τμήματα μορφώσεως διδασκάλων και νηπιαγωγών 4/ετούς φοιτήσεως στα Πανεπιστήμια. Το έτος 1988, παύει η λειτουργία των Ακαδημιών, το προσωπικό τους εντάσσεται στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο προσφέροντας υπηρεσίες στις Σχολές επιμορφώσεως διδακτικού προσωπικού και σε άλλα ιδρύματα και η περιουσία τους παραδίδεται στον Οργανισμό Σχολικών Κτιρίων (Ο.Σ.Κ.) και στα Πανεπιστήμια.

3. Το έργο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας

Με βάση τις διατάξεις του θεσμού περί Παιδαγ. Ακαδημιών λειτούργησε στα Ιωάννινα, συνεχώς, επί 54 έτη (1934-1988), και η Ζωσιμαία Παιδαγ. Ακαδημία.

Η Σχολή, κατά τα τέσσερα πρώτα έτη (1934-1938), στεγάσθηκε στο διδακτήριο του Διδασκαλείου Ιωαννίνων (οδός Μιχ. Αγγέλου). Έπειτα και επί 41 έτη (1938-1979), στεγάσθηκε στο διδακτήριο των Αγαθοεργών Κα-

*Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων
1934-1988*

ταστημάτων στην οδό Β. Γεωργίου Β', που είχε ανεγερθεί με την πρωτοβουλία του τότε Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνος. Τέλος, κατά τα υπόλοιπα 9 έτη (1979-1988) στεγάσθηκε στο νέο, δικό της, κρατικό διδακτήριο στη θέση Ράχες Σαμής της Κοινότητας Ανατολής, που παρείχε πολλές δυνατότητες για γόνιμη εκπαιδευτική εργασία.

Από το έτος 1938, η Σχολή έφερε την επωνυμία «Ζωσιμαία», για να τιμώνται οι ευεργέτες Αφοί Ζωσιμάδες, από τα κληροδοτήματα των οποίων είχαν διατεθεί σημαντικά χρηματικά ποσά για την ανέγερση του διδακτηρίου, στο οποίο φιλοξενήθηκε η Ακαδημία επί τέσσερις και πλέον δεκαετίες.

Κατά τα 54 χρόνια λειτουργίας της Σχολής, οι διδάξαντες καθηγητές ανήλθαν σε 170, οι διδάσκαλοι των προτύπων δημοτικών σχολείων σε 115 και τα μέλη του διοικητικού προσωπικού σε 20. Οι σπουδαστές, που έλαβαν πτυχίο διδασκάλου και νηπιαγωγού, ανήλθαν σε 9.300 περίπου και οι μαθητές, που απεφοίτησαν από τα πρότυπα δημοτικά σχολεία, σε 5.000 περίπου. Από τους 170 καθηγητές οι εξής 20 υπηρέτησαν και ως διευθυντές ή διευθύνοντες: Γ. Κοκκίνης, Ε. Παπανούτσος, Β. Έξαρχος, Β. Ζέρβας, Δ. Πουλμέντης, Ν. Παπαδόπουλος, Κ. Σιωμάλας, Π. Κοροντζής, Ν. Βοσταντζής, Ι. Κωτίτσας, Δ. Καραθανάσης, Ε. Σταματάκη, Ε. Θεοδωρόπουλος, Σ. Λώλης, Γ. Ξύδης, Ν. Πετρουλάκης, Ε. Στυλιαράς, Κων. Κίτσος, Ι. Παπαχρίστου και Θ. Νταλάκας.

Οι διδάξαντες τα παιδαγωγικά μαθήματα καθηγητές, εκτός από τις σπουδές των σε ανώτερα και ανώτατα ιδρύματα της χώρας μας, είχαν πραγματοποιήσει και ευρύτερες παιδαγωγικές σπουδές σε Πανεπιστήμια της Γερμανίας και των γαλλόφωνων και αγγλόφωνων χωρών. Στις πα-

ραδόσεις των μαθημάτων τους, στα δημοσιεύματά τους και στη στάση τους, κατά το παιδευτικό ενέργημα, διαφαίνονταν τα διδάγματα από την παράδοση παιδείας στην Ήπειρο και από τον ελληνικό Διαφωτισμό και τη Χριστιανική Γραμματεία. Διαφαίνονταν ακόμη οι αντιλήψεις και τα πειραματικά δεδομένα ξένων και Ελλήνων παιδαγωγών, ψυχολόγων και φιλοσόφων: α) Γερμανών: Κερσενστάϊνερ, Πέτερσεν, Γκάουντιχ, Κάντ, Νίτσε, Άντλερ, Γιούγκ, Φίσσερ, Λίτ, Σπράγγερ, Χαϊντέγγερ, Γιάσπερς, Λερς, Σνέϊντερ, Σβάρτς, Ρουτ, Γκέρλαχ. β) Γάλλων, Ελβετών και Βέλγων: Ρουσσώ, Πεσταλότσι, Μπερξόν, Αλαίν, Λε-Σέν, Κλαπαρέντ, Φεριέρ, Μποβέ, Μπινέ, Σιμόν, Ντεκρολύ, Μπουίζ, Κουζινέ, Φρεϊνέ, Βαλλόν, Πιερόν, Πιαζέ, Ντοτράν, Υμπέρ, Ντεμπές, Ζακάρ. γ) Άγγλων και Αμερικανών: Ντιούι, Θορντάϊκ, Γουασμπύρν, Τέρμαν, Τσάκσον, Μπρύνερ, Γκανιέ, Πίλλεϋ, Αλλπόρτ, Γκαίτζελ, Μπλούμ. δ) Ελλήνων: Ν. Εξαρχοπούλου, Αλ. Δελμούζου, Θ. Βορέα, Ι. Θεοδωρακοπούλου, Μ. Παπαμαύρου, Ε. Σούρλα, Σ. Καλλιάφα, Ν. Καραχρίστου, Γ. Παλαιολόγου, Κ. Γεωργούλη, Ε. Παπανούτσου, Ι. Σκουτεροπούλου, Γ. Ζομπανάκη, Α. Τσίριμπα, Α. Ισηγόνη, Π. Κοροντζή, Κ. Δημητροπούλου κ.ά.

Οι καθηγητές των μαθημάτων γενικής μορφώσεως και αποκτήσεως δεξιοτήτων διακρίνονταν για την εξαιρετή επιστημονική και ειδική κατάρτισή τους, τη διδακτική τους πείρα και την ευσυνειδησία τους.

Σε ειδικούς χώρους της Σχολής λειτουργούσαν εργαστήρια φυσικής, χημείας, γεωπονικών, τεχνικών, οικοκυρικών, λαογραφικό σπουδαστήριο, γυμναστήριο και βιβλιοθήκη με σκοπό την πειραματική απόδειξη των γνώσεων, την άσκηση σε πρακτικές εφαρμογές και τη διεύρυνση του πνευματικού ορίζοντα των σπουδαστών.

Παράλληλα προς τη διδασκαλία μαθημάτων, οι καθηγητές ασκούσαν τους σπουδαστές και στην ψυχοπαιδαγωγική, φιλολογική και κοινωνιολογική έρευνα με σκοπό να μυηθούν οι αυριανοί διδάσκαλοι στους τρόπους ανακαλύψεως των επιστημονικών γνώσεων, να εκτιμήσουν το έργο των ερευνητών και να είναι σε θέση, αύριο, στα σχολεία τους, να βοηθούν τους ειδικούς επιστήμονες σε πειραματισμούς και έρευνες. Αξίζει να αναφέρομε την εφαρμογή διαφόρων ψυχολογικών και σχολικών tests και των κλινικών μεθόδων, την πειραματική εφαρμογή μεθόδων διδασκαλίας, τη διερεύνηση γνώμων των γονέων, προβλημάτων των Νέων και των επαγγελματιών στη χώρα μας, τις αναλύσεις λογοτεχνικών έργων, τη συγκέντρωση και μελέτη λαογραφικών αντικειμένων κλπ. Πορίσματα από τις έρευνες αυτές έχουν δημοσιευθεί σε περιοδικά ή αυτοτελή έργα ή απετέλεσαν περιεχόμενο διδακτορικών διατριβών.

Οι πρακτικές ασκήσεις των σπουδαστών περιελάμβαναν την παρακο-

λούθηση των εργασιών και των ειδικών υποδειγματικών διδασκαλιών στα πρότυπα και άλλα δημοτικά σχολεία, την πραγματοποίηση από τους ίδιους τους σπουδαστές δοκιμαστικών διδασκαλιών σε σχολεία της πόλεως και της υπαίθρου, τη μέτρηση της αποδοτικότητας των μαθητών, την οργάνωση μορφών σχολικής ζωής, την άσκηση στη διοίκηση των σχολείων, την κατασκευή εποπτικών μέσων και οργάνων διδασκαλίας κ.λ.π. Στις ασκήσεις των αυτές είχαν βοηθούς και συμπαραστάτες τους διδασκάλους των προτύπων σχολείων, τους αρμόδιους καθηγητές και τους επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης. Επιδίωξη της Σχολής, με τις ασκήσεις αυτές, ήταν να αποκτήσουν οι σπουδαστές ικανότητες, για να οργανώνουν τη διδακτική εργασία στα σχολεία τους σύμφωνα με τα αξιώματα της πατριδογνωσίας, της συγκεντρωτικής διδασκαλίας και της αυτενέργειας με τον ελεύθερο διάλογο, την έρευνα στα εποπτικά μέσα, τις ομαδικές και εξατομικευμένες εργασίες και τη συνεχή ανατροφοδότηση των μαθητών ύστερα από την κατά περιόδους αξιολόγηση της αποδοτικότητάς των. Επιδίωξη ακόμη ήταν να γνωρίσουν βαθύτερα οι σπουδαστές το παιδί, για να το αγαπήσουν περισσότερο.

Ομάδες σπουδαστών οργάνωναν, με τη συνεργασία καθηγητών, τη δική τους σχολική ζωή: εορτές, εκδρομές, εκθέσεις, χορωδίες, αθλοπαιδιές, συνεστιάσεις, κοινή ψυχαγωγία, συσσίτια, διαλέξεις, εξωσχολικές δραστηριότητες κλπ.

Αξιόλογη υπήρξε και η συγγραφική εργασία καθηγητών, διδασκάλων και σπουδαστών. Οι καθηγητές και οι διδάσκαλοι συνέγραψαν και έθεσαν σε κυκλοφορία, κατά τον χρόνο της υπηρεσίας των στην Ακαδημία, 100 περίπου αυτοτελή έργα και δημοσίευσαν συνολικά 500 περίπου άρθρα και μελέτες σε εφημερίδες και περιοδικά. Αρκετά από τα βιβλία των καθηγητών επελέγησαν από το Υπουργείο Παιδείας και διανεμήθηκαν δωρεάν στους σπουδαστές όλων των Ακαδημιών της χώρας ως βοηθητικά συγγράμματα. Οι σπουδαστές και οι μαθητές των προτύπων σχολείων συνέτασσαν και εξέδιδαν τα περιοδικά: «Οι Ζωσιμάδες», «Εξόρμηση», «Νέα Πνοή», «Λευκώματα αποφοίτων» και άλλα έντυπα.

Οι φοιτήσαντες στη Σχολή προέρχονταν κατά 70% από τους Νομούς της Ηλείου και ανήκαν, ως επί το πλείστον, σε οικογένειες με χαμηλό ετήσιο εισόδημα. Με τον Σύλλογό τους οργάνωναν αγωνιστικές προσπάθειες για τη βελτίωση των όρων των σπουδών τους και για σοβαρά κοινωνικά και εθνικά ζητήματα. Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων διατροφής, διαμονής και υγείας των ελάμβαναν οικονομικές και άλλες ενισχύσεις από την Πολιτεία, την Εκκλησία, Οργανισμούς, Κληροδοτήματα και φιλογενείς Ηπειρώτες.

Η συγγραφική και η εξωσχολική πνευματική δραστηριότητα των καθηγητών και των διδασκάλων, η ενεργός συμμετοχή τους σε επιστημονικά και άλλα συνέδρια και σε συλλογικές προσπάθειες, οι τεκμηριωμένες εισηγήσεις των σε συσκέψεις στο Υπουργείο Παιδείας και Κρατικές Υπηρεσίες, η συνεργασία τους με τους γονείς και οι ευπρεπείς δημόσιες σχέσεις των, όλα αυτά συνέβαλλαν, κατά περιόδους, στην ανύψωση του κύρους της Σχολής και στην ευρύτερη ακτινοβολία της.

Οι συνθήκες της εθνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής στη χώρα μας και ιδιαίτερα στην Ήπειρο, κατά τη μακρά περίοδο των ετών 1934-1988, δεν ήσαν πάντοτε ευνοϊκές για την ευόδωση του έργου της Ακαδημίας. Ειδικότερα, σοβαρά πολιτικο-κοινωνικά γεγονότα στον τόπο μας, κατά την περίοδο αυτή, είχαν, όπως είναι φυσικό, τον αντίκτυπό τους και στη Σχολή. Παρ' όλα αυτά, το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό κατέβαλλε επίπονες προσπάθειες να καλλιεργεί στις ψυχές των σπουδαστών τη γνώση του αντικείμενου της αγωγής και το εκπαιδευτικό ήθος, να οπλίζει δηλαδή αυτούς με τα δύο στοιχεία της παιδαγωγικής σοφίας, τη γνώση και την αρετή. Ως μέσα γι' αυτό τον σκοπό διέθετε τα μαθήματα, τις πρακτικές ασκήσεις, τη σχολική ζωή και το δικό του, κατά περιπτώσεις, παράδειγμα ευσυνειδησίας.

Ο Δήμος Ιωαννιτών, στις αρχές του έτους 1982, του έτους καταργήσεως του θεσμού των Παιδαγ. Ακαδημιών, απένειμε στη Ζωσιμαία Παιδαγ. Ακαδημία το Μετάλλιο της πόλεως για την πολυετή προσφορά της στην πνευματική ανάπτυξη του τόπου.

Το έτος 1988, η Ακαδημία έπαυσε να δέχεται σπουδαστές και τον Ιούνιο του 1991 παρέδωσε την ακίνητη και κινητή περιουσία της στον Οργανισμό Σχολικών Κτιρίων (Ο.Σ.Κ.) και στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

4. Το έργο του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς

Το Ιεροδιδασκαλείο και μετέπειτα Εκκλησιαστική Παιδαγωγική Ακαδημία Βελλάς ιδρύθηκε στην Ιερά Μονή Βελλάς (35 χιλιόμετρα βορειοδυτικά των Ιωαννίνων), το έτος 1911. Η πρωτοβουλία ανήκε στον τότε Μητροπολίτη Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδωνα, με σκοπό να αντιμετωπισθεί η θλιβερή τότε εκκλησιαστική και εκπαιδευτική κατάσταση της επαρχίας του με την εκπαίδευση κληρικών και διδασκάλων. Κατά τα έτη 1911-1936 λειτούργησε ως 4/τάξιο (1911-1926) και ως 5/τάξιο (1926-1936) Διδασκαλείο. Κατά το μακρό διάστημα των ετών 1937-1977, λειτούργησε ως 6/τάξιο Διδασκαλείο με το πρόγραμμα μαθημάτων των Παιδαγ. Ακαδημιών. Τέλος, κατά τα έτη 1977-1988, έλαβε τη μορφή 4/ταξίου Εκκλησιαστικού Λυκείου και 2/τάξιας Εκκλησιαστικής Παιδαγ. Ακαδημίας. Σε

όλες τις περιόδους λειτουργίας του, περιελάμβανε στο πρόγραμμά του αρκετά θεολογικά μαθήματα, για να καλυφθούν οι απαιτούμενες γνώσεις του κληρικού και διδασκάλου.

Η Σχολή ανήκε στη Διεύθυνση Εκκλησιαστικής Εκπαιδευσεως και την πρόνοια και εποπτεία ασκούσαν οι Μητροπολίτες Ιωαννίνων, το Υπουργείο Παιδείας και οι Σχολικές Εφορείες. Όλες, όμως, οι μορφωτικές δια-

Ιεροδιδασκαλειο Βελλας 1911-1989

δικασίες ρυθμίζονταν με διατάξεις παρόμοιες με εκείνες του θεσμού των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, από το έτος 1937, για την εξασφάλιση ισοτιμίας των τίτλων σπουδών. Το έργο της Σχολής, κατά συνέπεια, από το έτος αυτό (1937), ήταν παρόμοιο με εκείνο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Άλλωστε, μεταξύ των δύο Ιδρυμάτων είχαν αναπτυχθεί στενότερες συνεργ-

γατικές σχέσεις με συχνές μορφωτικές ανταλλαγές, με κοινούς καθηγητές και με κοινές δραστηριότητες. Γι αυτό, σήμερα, περιοριζόμαστε σε ολίγα πληροφοριακά στοιχεία για το έργο του Ιεροδιδασκαλείου.

Ως διευθυντές στη Σχολή υπηρέτησαν οι εξής κληρικοί και λαϊκοί θεολόγοι: Ι. Ζωσιμάδης, Δ. Ευθυμίου, Ι. Αναστασιάδης, Αβέρκιος Παπαδόπουλος, Πολύκαρπος Θεοδοσίου, Ι. Κολιτσάρας, Ι. Φραγκούλας, Ν. Παπαδόπουλος, Οδ. Δημογκίνης, Π. Ξενικάκης, Αρ. Χαρατσής, Συμεών Χατζής, Πρωτοπρεσβύτερος Ηλίας Τσεβίκης, Αλ. Κορακίδης και Εμ. Ριζόπουλος (παιδαγωγός).

Οι σπουδαστές διέμεναν και σιτίζονταν δωρεάν στο Οικοτροφείο του Ιδρύματος.

Κατά τα 77 χρόνια λειτουργίας του, το Ιεροδιδασκαλείο παρέδωσε 1.400 περίπου διδασκάλους. Από αυτούς, οι περισσότεροι σταδιοδρόμησαν ως διδάσκαλοι και πολύ ολίγοι ως ιερείς και διδάσκαλοι σε σχολεία της Βορ. Ηπείρου και σε διαμερίσματα της χώρας μας.

Σήμερα, στα κτίρια της Μονής Βελλάς, συνεχίζει να λειτουργεί το 4/τάξιο Εκκλησιαστικό Λύκειο. Από το σχολικό έτος 1993-94 άρχισε να λειτουργεί και Ανώτερη Εκκλησιαστική Σχολή με 27, επί του παρόντος, σπουδαστές (Α' έτος).

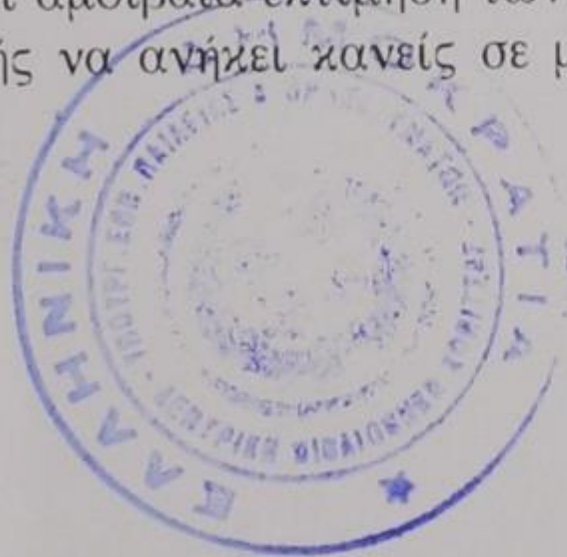
5. Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα του έργου της Ζωσιμαίας Παιδαγ. Ακαδημίας και του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς καταφαίνονται κυρίως από την ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου των αποφοίτων τους.

Οι απόφοιτοι των σχολών αυτών έζησαν, κατά τη σταδιοδρομία τους, συνταρακτικά παγκόσμια και εθνικά γεγονότα, που επέδρασαν στον ψυχισμό και στο έργο τους. Έναντι αυτών, επέδειξαν σθένος, ήθος και διάθεση αυτοβελτιώσεως και εκπαιδευτικής, εθνικής και κοινωνικής προσφοράς. Στα εφόδια και τις δυνάμεις της προσωπικότητός των θα πρέπει να διακρίνομε, εκτός από τα αποθέματα των καταβολών, της οικογενειακής ανατροφής και της προπαιδείας των, και τα ειδικά αποθέματα των παιδαγωγικών σχολών, από τις οποίες έλαβαν πτυχίο διδασκάλου. Γι αυτό θα πρέπει να τιμάται, στο πρόσωπο αυτών των εκπαιδευτικών, και το έργο των σχολών, που οικοδόμησαν τη διδασκαλική τους προσωπικότητα.

Οι διδάξαντες και οι διδαχθέντες σ' αυτά τα δύο ιδρύματα αποτελούν ήδη μια ευρύτατη πνευματική οικογένεια, με τους επιζώντες και τους ήδη θανόντες, με τους δεσμούς και τα ανεξίτηλα βιώματά τους από την κοινή προχωρητική πορεία για τη κατάκτηση της γνώσεως και της αρετής. Αποτελούν μια ζηλευτή οικογένεια, που εκφράζεται ως «κοινωνία συνειδήσεων» με νοσταλγικές μνήμες και αμοιβαία εκτίμηση των μελών της. Και είναι, ίσως, σημαντική αξία ζωής να ανήκει κανείς σε μια τέτοια «κοινωνία συνειδήσεων».

ΚΩΝ. ΚΙΤΣΟΣ

Βιβλιογραφία:

1. *Εγκυκλοπαίδεια Μεγάλη Παιδαγωγική*, έκδ. «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα, 1968-1970, τ. Α', Β', Γ'.
2. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, έκδ. Εθν. Τυπογραφείου, Αθήνα, 1914-1982.
3. *Κίτσου Κων.*, *Ιστορία του Διδασκαλείου Ιωαννίνων και της Ζωσ. Παιδ. Ακαδημίας*, έκδ. «ΔΩΔΩΝΗ», Αθήνα, 1988.
4. *Λέφα Χ.*, *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, έκδ. Οργαν. Εκδόσεως Διδακτ. Βιβλίων, Αθήνα, 1942.
5. *Παλαιολόγου Γ.*, *Ο θεσμός των Παιδαγ. Ακαδημιών*, Αθήνα, 1939.
6. *Φραγκούλα Ι.*, *Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς*, Θεσσαλονίκη, 1969.

